

stila pisanja, Žarković je lako čitljiv ne samo pripadnicima znanstvene zajednice nego i ostaloj javnosti zainteresiranoj za povijest, politiku, ekonomiju i međunarodne odnose.

Nikola Perković

Mirjana Kasapović, *Zbogom post-jugoslavenstvu! Prilog demitologizaciji hrvatske politike i društva* (Zagreb: Školska knjiga, 2024.), 247 str.

Iznimnu popularnost članka „Zbogom postjugoslavenstvu!” profesorice dr. Mirjane Kasapović, objavljenog na mrežnoj stranici *Analiza Hrvatskog politološkog društva* sredinom svibnja 2023., prema riječima same autorice, ne može se razumjeti izvan medijsko-političkoga konteksta u koji je ubačen netom nakon objavljivanja. Naime, nakon što se pojavio na portalu, članak je dobio istaknuto mjesto u tiskanim i elektroničkim medijima, bilo da je riječ o opsežnim citatima, objavi u više nastava-ka ili da je prenesen u cijelosti. Smatra djelomično problematičnim to „preseljenje” članka iz njegova prirodnoga okružja i znanstvene sredine u političku arenu. Ne zbog toga što bi on poticao rasprave raznorodnih gledišta, nego zato što se cijeli fenomen u takvim okolnostima lako svede na političke napade i vrijeđanja, ali isto tako i na nekritičku obranu i pohvale teksta.

To je ujedno i njezin glavni motiv pisanja šire studije *Zbogom post-jugoslavenstvu! Prilog demitologizaciji hrvatske politike i društva*. Cilj joj je bio produbiti teorijske i političke rasprave o fenomenu povijesnoga revizionizma u Hrvatskoj kad je riječ o pogledima na prirodu jugoslavenskoga komunističkog režima i države (1945. – 1992.). Studija kao cjelina drži se smjera znanstvene, političke i društvene demitologizacije jugoslavenskoga političkog i društvenog poretka. Polazi od zapažanja da u Hrvatskoj ne nedostaje rasprava o povijesnom revizionizmu, ali mahom se svode na prokazivanje ideološki i politički motivirana revidiranja karaktera ustaškoga režima i Nezavisne Države Hrvatske (1941. – 1945.) kao „jedini ili, u najmanju ruku, jedini važan oblik povijesnog revizionizma”.

Analizu je koncipirala u četiri cjeline. U prvoj postavlja i odgovara na pitanje što je bila Jugoslavija (str. 21–131), u drugoj ulazi u žustru raspravu s pojmom „post-jugoslavenske države” (str. 133–148), obrazlažući njegovu nepreciznu i tendencioznu uporabu u javnom diskursu. U trećoj cjelini predstavlja svoje viđenje dekonstrukcije „post-jugoslavenskih studija” (str. 149–174), a u četvrtoj je dala i kritički osvrt na samu znanstvenu opravdanost „post-jugoslavenskih studija” (str. 175–197).

Dakle, za Kasapović nema dileme o tome što je bila Jugoslavija. Osim što je bila najneuspješnija država XX. stoljeća (od prosinca 1918. do siječnja 1992. dvaput je nastajala i raspadala se u užasnim okolnostima), fokus stavlja na politički poredak Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Pobija teze da u tadašnjoj državi

nije bio uspostavljen totalitarni poredak, nego autoritarni kao blaža varijanta autokracije. Oslanja se na politološka određenja totalitarizma Juana J. Linza, koji autoritarne i totalitarne političke poretke razlikuje prema konstitutivnim obilježjima. U prvim je dopušten ograničen politički pluralizam, ograničeno višestranačje i održavanje polukompetitivnih izbora na kojima oporba barem deklarativno može zagovarati disonantna politička mišljenja, dok u drugima egzistira politički monizam, jedna vladajuća stranka, koja se u nekompetitivnim izborima „natječe” sama sa sobom.

Kasapović zaključuje da je u Jugoslaviji bio uspostavljen totalitarni politički režim jer je Komunistička partija Jugoslavije (1952. preimenovana u Savez komunista) bila jedina politička stranka, marksizam službena državna ideologija, a režim je često u svrhu legitimacije sustavno mobilizirao mase da bi mu izrazile potporu. Kako autorica ističe, u totalitarnim političkim sustavima s nekompetitivnim izborima nema pretpostavki ni za djelomičnu promjenu ili korekciju vlasti „kooptiranjem licencirane političke oporbe u zakonodavnu i izvršnu vlast, jer legalne oporbe jednostavno nema”. U tom dijelu studije bavi se nizom konkretnih političkih zbivanja i inicijativa kojima argumentira kako se za cijeloga njezina postojanja prikrivano raznim pokušajima i manipulacijama jasno prepoznaje „osviještena spoznaja da Jugoslavija ne može podnijeti demokraciju, odnosno da bi slobodno iskazivanje političke volje građana i naroda izazvalo disoluciju režima i države”. Demokracija je bila smrtna neprijateljica Jugoslavije, njezina političkoga režima i njezinih vlastodržaca, zaključuje autorica. Osim toga, dovoljno temeljito razlaže modalitete stvaranja kulta ličnosti Josipa Broza kao vrhovnoga revolucionarnog, vojnog i političkog autoriteta, kao i međunarodnu legitimaciju države kao „čimbenika mira”, ali s militariziranom i militantnom pozadinom na temelju koje su se podržavale svjetske diktature i protudemokratski procesi, obilno se koristeći lažima, prešućivanjima i zabranama slobodnoga izražavanja i istraživanja. „Jugoslavija je poslije napredovala do čimbenika mira u svijetu zasjevši na čelo pokreta nesvrstanih – skupine nerazvijenih, siromašnih i autokratskih država, među kojima su bile i neke od najgorih diktatura te diktatora u povijesti, koji su vlastito stanovništvo podvrgli neviđenoj represiji i teror.”

Stoga, općenito govoreći o metodologiji upravljanja institucijama i kontroli građana jugoslavenskih vlasti, Kasapović smatra neizostavnim istaknuti korištenje najnasilnijih metoda obračuna s vlastitim neprijateljima i političkim protivnicima. Jugoslavenske vojne snage pobile su desetke tisuća hrvatskih, slovenskih i drugih ratnih zarobljenika i civila u Sloveniji i Austriji, kao i diljem cijele Jugoslavije, u „marševima smrti” ili na „križnim putovima” nakon formalnoga završetka rata 1945. Poslije toga, ističe Kasapović, Jugoslavija se usmjerila na stvarne i izmišljene političke neprijatelje nove vlasti: petokolonaše, klerofašiste, bjelogardiste, mačekovce, domobrane, nedićevce, rupnikovce, mladomuslimanske islamiste, trockiste, ibeovce, hebrangovce, đilasovce, rankovićevce, anarholiberale, trule liberale, sitnoburžujске liberale, etatiste, tehnokrate, praksisovce, šezdesetomaše, maspokovce, unitariste, nacionaliste, iredentiste, separatiste i druge. Metode su se bazirale na montiranim optužbama i osudama na dugogodišnje zatvorske kazne, deportacije u logore na jadranskim otocima, prisilne radove, na proganjanju i ucjenjivanju članova obitelji, izopćavanju iz javnoga života. Jugoslavenski Levijatan nikad nije mogao utažiti glad, pa su se stalno

izmišljali novi neprijatelji da bi se produbio strah među ljudima kako se u svakom trenutku mogu naći na meti vlasti.

Kasapović se slaže sa svim autorima koji smatraju da je država tako razvijala i poticala kulturu potkazivanja, svojevrsan denuncijantski revolucionarni etos, koja je razdirala javne i privatne veze među ljudima, razarala obitelji, brakove, prijateljstva, susjedstva, psihički i fizički demoralizirala, deprimirala i uništavala ljude. No, represije ili prijetnje nisu bili pošteđeni ni radnici „proleter“, usprkos tome što se država definirala kao zajednica radnoga naroda. Kasapović iznosi primjer prvoga velikog štrajka u Jugoslaviji – rudara u Trbovlju 1958. – kad se ozbiljno razmišljalo o uporabi sile prema štrajkašima. Poziva se na onodobne Kardeljeve opservacije gdje je izjavio da rudari srećom nisu nasjeli na „kontrarevolucionarne parole“ jer da tome nije bilo tako, vlast bi bila „prisiljena intervenirati silom i oružjem“. Za Kardelja, kao najvažnijega ideologa izgradnje samoupravne demokracije, dileme nije bilo: priznao je da se vlast ne bi ustručavala ako bi se tko usudio dići ruku na „socijalistička dostignuća našeg naroda“.

Definiranje karaktera jugoslavenskoga režima kroz slojevite i opsežne analize političkoga sustava kulturnih i znanstvenih institucija autorici je uvod u raspravu sa svim vidovima takozvanoga postjugoslavenstva. Ponajprije želi raščistiti što se najčešće u javnosti podrazumijeva pod terminom „post-jugoslavenske države“. Smatra da ima autora koji o jugoslavenskoj federaciji razmišljaju i pišu kao uspješnoj političkoj zajednici koju su razgradili pomahnitali lokalni nacionalizmi, a koji su opet doveli do toga da je sedam država nakon njezina raspada podjednako neuspješno, i u tom kontekstu ulazi u oštru polemiku sa svim autorima koji suvremenu Hrvatsku izjednačavaju s fašističkom saveznicom Nezavisnom Državom Hrvatskom, povezujući tako njezin karakter (također profašistički) s „propašću“, „promašenošću“ i „beziglednošću“, gotovo do egzaltacije. Tu je vrlo jasna i kaže: kakva god suvremena Hrvatska bila, nije zaslužila da ju se smješta u neizdiferenciranu i nedefiniranu skupinu „post-jugoslavenskih država“ jer je zapravo riječ o državama koje se međusobno znatno razlikuju prema relevantnim gospodarskim, političkim, kulturnim i socijalnim pokazateljima. „Slovenija i Hrvatska svrstavaju se u razmjerno konsolidirane demokratske države, potpuno integrirane u zapadne vojne, političke i gospodarske organizacije i zajednice. Ostale države nemaju općepriznat međunarodno-pravni status (Kosovo) i državne granice (Srbija i Kosovo), konsolidiranu državu i demokraciju (Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Kosovo, Sjeverna Makedonija, Srbija), a neke su cijeli ili znatan dio životnog vijeka provele kao međunarodni vojno-politički protektorati (Bosna i Hercegovina, Kosovo, Sjeverna Makedonija)“, ističe Kasapović. Ovdje se još obračunava i s tezom da se višetničnost i multikulturalnost često prikazuju vrijednosno nadmoćnima nacionalnoj homogenosti. Zbog čega su se onda u srednjoj i istočnoj Europi raspali samo višenacionalni Sovjetski Savez, Jugoslavija i Čehoslovačka, dok raspad nacionalno homogenih nacionalnih država – Albanije, Bugarske, Mađarske, Poljske i Rumunjske – uopće nije bio na dnevnom redu, postavlja Kasapović retoričko pitanje.

Slijedi rasprava o fenomenu „postjugoslavenskih studija“, koje bi se trebale baviti proučavanjem „postjugoslavenskih“ zemalja. Misli da su autori takva „znanstvenoga“ koncepta potekli iz intelektualne dijaspore nastale emigriranjem pojedinaca

iz država nastalih raspadom Jugoslavije u ratovima 1991. – 1995. No, kako ističe, teško je posve autentično ustanoviti koliko je postjugoslavenstvo izvoran proizvod te i takve dijaspore, a koliko je uvezeno iz inozemne, poglavito izvorne američke i britanske političke i znanstvene sredine. Genezu tih pojmova donekle objašnjava diskursom američkih i zapadnoeuropskih autora koji su izumili i na životu održavaju termine „postsocijalistički”, „postkomunistički” i „istočnoeuropski” i nakon što je proteklo više od tri desetljeća od raspada socijalističkih ili komunističkih režima istočne Europe kao, naglašava, političke regije (osim toga, poziva se na znanstvenike koji su ustvrdili kako se potkraj XX. i početkom XXI. stoljeća istočna Europa raspala kao povijesna, pa čak i zemljopisna regija). „Postsocijalizam je kao koncept izgubio svoj predmet i donio problematične pojmove i političke implikacije” (Martin Müller) te se njime nastavilo bezrazložno koristiti zato što: (a) nema stvaran predmet istraživanja jer su se postsocijalističke države uklopile u globalno gospodarstvo, EU i NATO te ne čine nikakvu posebnu skupinu; (b) interpretacijski je povlačivao lomove, a zapostavljao kontinuitete u povijesti prenaplaćavajući važnost 1990. u odnosu prema lomovima 1917., 1918., 1941., 1945. i drugih godina; (c) upao je u „teritorijalnu zamku” tako što je preferirao „teritorijalno-zemljopisnu imaginaciju i reflektirao neravnopravne odnose moći u proizvodnji znanja”; (d) orijentalizirao konstrukciju znanja o jednom dijelu svijeta; (e) ograničavao je političku budućnost bivših socijalističkih zemalja i vrijeme je da se postsocijalizmu kaže zbogom, ali i da nema socijalizma nakon postsocijalizma. Ovaj ekskurs na Müllera Kasapović služi kao izravna i prihvatljiva analogija na „postjugoslavenstvo” i „postjugoslavenske studije”. Smatra da postjugoslavenske studije otvaraju nekoliko jednostavnih pitanja, primjerice zašto se suvremene političke činjenice, kao što je postojanje novih država, određuju mrtvim povijesnim faktom kao što je Jugoslavija? Po čemu su to puke postjugoslavenske države? Samo zato što su nastale poslije raspada Jugoslavije, premda su neke postojale i prije nastanka prve Jugoslavije? „Ako je neko vrijeme poslije raspada Jugoslavije termin postjugoslavenski, kao i postkomunistički ili postsocijalistički, imao stanovitu funkcionalnu ulogu u neinformiranoj ili nedovoljno informiranoj međunarodnoj znanstvenoj zajednici, što znače nastojanja da se on trajno etablira kao dio naracijskog i diskurzivnog fundusa znanosti, medija i politike u Hrvatskoj?” pita se Kasapović i tvrdi da postjugoslavenske kao i postsocijalističke studije nemaju osobit predmet istraživanja, nisu usredotočene na stvarni svijet, nego na ideološki konstruirane pojmove, temeljene na teritorijalno-političkoj imaginaciji, i prenaplaćavaju jedan na račun drugih lomova u povijesti naroda koji su činili Jugoslaviju.

Međutim, ono što Kasapović dominantno zanima vezano uz fenomen postjugoslavenstva jest opravdanost njegova svođenja u cijelosti na „nevinu deskripciju” koja nema ideološke i političke implikacije, kao da se radi samo o funkcionalnom terminu koji zamjenjuje zamorno nabranje novih država, valjda i kad je riječ o jednoj ili dvije, što najčešće i jest slučaj. Autorica ističe da se u političkoj znanosti nazivlje uvijek pojavljuje u kontekstu političkoga značenja, izražavajući ono političko što je sadržano u njemu. Nadalje, smatra da su postjugoslavenske studije uglavnom znanstveno upitne i teorijski i metodološki. Tvrdnju potkrepljuje uočavajući ovaj pristup ovisnim o teorijama eminentnih autora kao što su Mahoney, Alexander, Geener, Magnusson i Ottosson, Allen i Bernhard, odnosno teorijama poznatim kao pristup „ovisnosti o

prijednom putu”, prema kojima se jamči komparabilnost izabranih slučajeva, prvenstveno zbog zajedničkoga komunističkog i jugoslavenskog nasljeđa, utjecaja koji se prema njezinim opažanjima precjenjuje na račun brojnih drugih povijesnih i suvremenih uzroka razlika među njima. Međutim, komparabilnost nije nešto što je razumljivo samo po sebi, nego mora biti dokazana u znanstvenom postupku koji je sastavni dio komparativnih istraživanja, kategorična je Kasapović.

Kad je riječ o postjugoslavenstvu u kontekstu suvremene Hrvatske, autorica je napravila uvid u naslove 10.000 članaka objavljenih u 1487 brojeva u 33 časopisa društvenih i humanističkih znanosti, od prvih brojeva publiciranih nakon 1. siječnja 1992. do posljednjih brojeva objavljenih do 31. listopada 2023., da bi ustanovila brojnost članaka u kojima se autori koriste postjugoslavenskim diskursom. Opsežnom analizom ustvrdila je da njih samo 21 (0,2 posto) u naslovima ima neki izraz tipičan za postjugoslavenske studije: postjugoslavenske države, postjugoslavenske zemlje, postjugoslavenski prostor, postjugoslavenska zbilja, postjugoslavenske vojske, postjugoslavenska književnost, postjugoslavenska kinematografija, postjugoslavenski radnici, postjugoslavenske autorice, postjugoslavenska „Amerika” i postjugoslavenstvo. Što se tiče autora, manji je broj radova što su ih napisali članovi hrvatske akademske i znanstvene zajednice jer su gotovo četvrtinu od 21 rada napisali inozemni autori.

Kasapović zaključuje da se na temelju kvantitativnih i kvalitativnih pokazatelja pouzdano može kazati da su vrlo rijetki autori u hrvatskoj akademskoj i široj znanstvenoj zajednici prihvatili i usvojili naraciju i diskurs postjugoslavenskih studija. Dakle, postjugoslavenske studije rubni su fenomen u njoj, a nisu ni autohton proizvod te zajednice, nego su dospjele u nju difuzijom – uvozom, oponašanjem, kopiranjem – postjugoslavenske naracijske i diskurzivne prakse iz inozemstva.

Marin Vlasnović

Henry Kissinger, *Vodstvo. Šest studija svjetske strategije*, s engleskog preveo Vedran Pavlić (Zagreb: Školska knjiga, 2022.), 522 str.

Henry Kissinger rođen je 27. svibnja 1923. u Furthu u Bavarskoj. Zbog opasnosti od nacističkoga progona pobjegao je u Sjedinjene Američke Države (SAD) 1938. godine. Nakon Drugoga svjetskog rata radio je kao predavač povijesti i politike na Harvardu. Autor je brojnih knjiga i znanstvenih članaka o vanjskoj politici i diplomaciji. Kao najbitnije navest ću *Diplomacija*, *O Kini* i *Svjetski poredak*. Od 1969. do 1977. bio je jedan od najutjecajnijih svjetskih političara. Tada je obavljao dužnosti savjetnika za nacionalnu sigurnost i državnoga tajnika pod američkim predsjednicima Richardom Nixonom i Geraldom Fordom. Tijekom hladnoga rata vještom je diplomacijom smirivao napete odnose između Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika i SAD-a te pomagao politici otvaranja Kine. Bez obzira na visoku životnu dob, do smrti 29. studenog 2023. ostao je savjetnikom mnogih američkih i svjetskih političara.